

Almudena Bernabeu, la valenciana justiciera

SOFIA NEGRON

Almudena Bernabeu durant un fòrum sobre dret internacional.

Ha aconseguit que es condemne per genocidi el dictador guatemalenc Ríos Montt; ha representat l'acusació popular en la querella a l'ex-president del Salvador pel cas *Jesuïtes*, i ara es prepara per a encausar l'assassí del cantautor xilè Víctor Jara. Vet ací la història d'una advocada valenciana anomenada Almudena Bernabeu que un dia es va proposar "canviar les coses"

Almudena Bernabeu parla pels descosits. Com que és una dona molt ocupada, concertem una entrevista de 30 minuts de duració. La trobada ha de ser telefònica, ja que Bernabeu resideix de fa 14 anys a Califòrnia, on treballa com a advocada per al Center for Justice and Accountability (CJ&A), una ONG que es dedica a la defensa dels drets humans. Allí Bernabeu és responsable de l'oficina jurídica, des d'on han aconseguit fer seure davant la justícia

tirans i dictadors d'arreu del planeta, de Bòsnia a Hondures, de Somàlia a Indonèsia. "Fem molt amb pocs recursos", reconeix aquesta advocada, que va nàixer a Alacant però que es va criar al Grau de València en una família "de classe mitjana-baixa molt normaleta" sense grans inquietuds intel·lectuals. "Sempre he sigut una persona a qui ha agradat solucionar els problemes de la gent", confessa. La vena justiciera la va dur a estudiar dret a la Universitat de València, amb la intenció d'arribar

a ser jutgessa. Els tombs de la vida, però, l'han duta a convertir-se en una reputada advocada en matèria de defensa de drets humans a Hispanoamèrica. Allunyada dels focus mediàtics que altres acaparen des de tribunes més altes, Bernabeu es concentra a fer el treball més feixuc per aconseguir fer seure a la banqueta els dictadors i els seus algtzirs: recopila testimonis, investiga, parla amb torturats, estudia estratègies acusatòries i, sobretot, crea equips de treball en col·laboració amb la gent que trepitja el terreny. Aquest mètode de treball li ha permès, amb només 41 anys, atresorar victòries judicials històriques, com la reobertura del *cas Monseñor Romero* (arquebisbe de San Salvador que fou assassinat el 1980), si bé el cas que la va consagrar fou l'anomenat *cas Jesuïtes*. Bernabeu va aconseguir demostrar la culpabilitat de l'ex-vice-ministre salvadoreny en l'assassinat de sis jesuïtes espanyols, entre ells Ignacio Ellacuría. L'última victòria li va arribar el passat 11 de maig, quan un tribunal guatemalenc va condemnar per genocidi el dictador José Efraín Ríos Montt. Bernabeu no se sent una justiciera. "A mi el que m'agrada és canviar les coses. M'agrada més seure a parlar amb la víctima que aconseguir una sentència contra el condemnat. Em resulta més satisfactori que el meu client veja que allò que fem és pel seu bé. El que m'agrada de veritat és que es pugui restituir la dignitat de les víctimes" explica aquesta valenciana quan estem a punt d'acabar la conversa. L'entrevista s'ha prolongat més d'una hora i mitja, a pesar del temps pactat a l'inici. "És un plaer que et presten atenció i poder explicar allò en què treballem". El seu pròxim repte consisteix a representar la família de Víctor Jara en el judici contra un dels presumptes assassins del cantautor xilè. "Per a mi, representar Joan Jara i les seues filles en aquest cas és un honor", assegura.

—Com una estudiant de dret de la Universitat de València nascuda a Alacant acaba convertint-se en l'advocada que duu davant la justícia el dictador guatemalenc Ríos Montt?

—En realitat no sé massa bé com he acabat ací. Ara bé, el que sí que és cert és que sempre m'ha commogut molt la

injustícia; m'afecta que la gent patisca o que no estiga bé. Jo em vaig criar al Grau de València, just darrere del parc d'Aiora, als anys setanta i aquell no era un barri particularment agradable, amb un munt de problemes socials. A la dècada dels vuitanta vaig entrar a la Facultat de Dret, encara que amb 400 alumnes per aula l'experiència no fou intel·lectualment molt engrescadora. La meua idea inicial era de ser jutge, perquè em semblava que aquella era la millor manera de canviar les coses: sentia que hi havia injustícies que es perpetuaven simplement perquè no hi havia voluntat de fer res.

—En lloc d'això, us féreu advocada i marxàreu als Estats Units.

—En part, tot és fruit un poc de la casualitat. Resulta que em vaig embolicar amb un nord-americà que estava estudiant a València. Explorant les possibilitats que ell tenia per treballar ací, em vaig adonar dels molts entrebancs i buits legals que existien. La llei d'estrangeria que aleshores estava vigent datava de 1985. Era mitjan dels noranta i la qüestió de la immigració, que era molt nova, la tractaven, a nivell humanitari, l'església progressista; i a nivell legal, els sindicats. Fou d'aquesta manera que em vaig enrolar com a voluntària per col·laborar a Comissions Obreres, on hi havia el CITMI [Centre d'Informació per a Treballadors Migrants]. Allí hi havia dos grans advocats, Javier Botella i Paco Solans, trencant-se les banyes per explorar la manera com regularitzar la situació dels immigrants. La plaça de Nàpols i Sicília, on hi havia el CITMI, era plena de gent de moltes nacionalitats que buscaven assessorament. Amb molt pocs recursos i molt de voluntarisme es feia una feina numantina. Jo aleshores treballava en un despatx d'advocats, però així que acabava el meu horari me n'anava al CITMI a allargar-los una mà, les hores que fera falta. Gaudia molt fent aquella feina. Allò fou el principi de la resta de la meua vida.

—La dels immigrants era una problemàtica nova...

—Cal tenir en compte que fins aleshores havíem viscut en una Espanya homogènia on els estrangers eren un exotisme. Era el moment de les manifestacions de la Levantina i del ressorgiment dels neonazis i treballar en aquell ambient no era senzill.

Una sentència per a la història de 'Guate'

El 10 de maig de 2013 ja ha passat a la història de Guatemala. Aquell dia, la Cort Suprema del país va condemnar per genocidi José Efraín Ríos Montt, el general que va encapçalar el govern militar del país hispanoamericà entre març de 1982 i agost de 1983. L'alt tribunal guatemalenc va considerar provat que el dictador va estar darrere de la matança de més de 1.771 maies indígenes ixils, dels quals quasi la meitat eren xiquets. La sentència –anul·lada 10 dies després pel Tribunal Constitucional, cosa que obliga a repetir una part del judici– suposa un punt i a banda en la història d'aquest país centramericà que compta 15 milions d'habitants: més enllà de la condemna personal a Ríos Montt, el veredicté restitueix la dignitat de les comunitats indígenes que, durant dècades, han estat impunement marginades pels estaments del país. A més, fou la primera volta que un dictador era condemnat per un tribunal del seu propi país.

El procés per arribar fins ací ha estat, però, no poc tortuós. Es va iniciar l'any 1999, quan l'activista pels drets humans Rigoberta Menchú va presentar una denúncia en l'Audiència

Ríos Montt durant el judici que el va condemnar per genocidi a Guatemala.

Nacional contra el dictador Ríos Montt i set persones més. Era un moment en què Baltasar Garzón havia obert el cas contra Augusto Pinochet per crims contra la humanitat i a tot el món la justícia espanyola s'havia guanyat certa fama per actuar en casos internacionals. Entrebancs judicials diversos,

però, van deixar en aigua morta el procediment.

Fins que l'any 2006, la fundació que encapçala Rigoberta Menchú va contactar amb Almudena Bernabeu, qui per aquells temps ja s'havia guanyat certa fama com a advocada defensora dels drets humans al Center for Justi-

Tot plegat em va obrir els ulls i em va fer veure que no volia tornar a cap despatx en el sentit més ortodox. Jo venia d'una escola on jugàvem i interpretàvem la llei, però sempre tenint clar que calia seguir-la. I fou a través d'aquells professionals extraordinaris de Comissions Obreres que em vaig adonar que si la llei no la pots doblegar per allargar la mà a qui ho necessita, no serveix per a res. Jo volia pertànyer al grup de juristes que entenen que la llei és un mecanisme per millorar l'*statu quo* de la gent.

—**En tot cas, no concebeu el dret sense posicionar-vos al costat dels dèbils...**

—Totalment. A voltes em fa com un poc de vergonya parlar així de les coses, però efectivament, és una manera de descriure-ho. Jo disfrute igual

parlant amb un ministre que amb la senyora salvadorenca que neteja l'oficina de Califòrnia. El món està ple de gent que necessita ajuda.

—**I com feu el salt als EUA?**

—Jo tenia clar que la vida d'advocada en un despatx no era per a mi. L'any 1999 vaig arribar a una espècie de punt mort i jo i la meua parella vam decidir traslladar-nos a San Francisco. Afortunadament, vaig trobar treball prou ràpidament en un despatx d'advocats on treballaven en qüestions de dret d'immigració, una vessant del dret que als Estats Units estava més desenvolupada que no a Espanya, perquè al capdavant la base d'aquest país ha estat la immigració. El 80% dels meus clients eren hispanoparlants, així que resultava molt útil al despatx.

—**Treballàveu amb immigrants, essent vós immigrant...**

—Sí, jo em sentia igual que la gent a qui havia d'atendre. Perquè una altra cosa que té aquest país és que és ingrata, en el sentit que, a pesar de la seua història immigratòria, existeix una aspiració social que diu que l'americà autèntic és blanc, anglosaxó i no té accent. Així que els qui no som així estem en cert punt discriminats i ridiculitzats. Això t'obliga a demostrar constantment que eres tres voltes millor que els teus companys de feina.

—**I des d'ací com feu el salt al CJ&A?**

—De nou va jugar al meu favor la casualitat. En el despatx jo tenia una clienta salvadorenca i en el judici va venir a testificar com a perit un compatriota seu que estava especialitzat

ce and Accountability. Va començar aleshores un treball contra relloge. “El jutge Santiago Pedraz, que se n’havia fet càrrec, havia viatjat a Guatemala i hi havia trobat tan poca receptivitat que volia tancar el cas. Vaig tenir una reunió amb ell. Li vaig pregar que em donara un any per acumular totes les proves que demostraren que allò havia estat un genocidi”. Pedraz li va donar el plàcet i Bernabeu i el seu equip internacional de nou persones s’hi abocaren en cos i ànima. A base de perseverança i moltes hores de treball, aconseguiren que els testimonis de 20 supervivents de les massacres de Ríos Montt foren escoltats a l’Audiència Nacional. L’any 2006 el jutge Pedraz va ordenar el processament del dictador, però la justícia guatemalenc li va barrar el pas.

L’obstaculització va revoltar una part dels professionals de la justícia de Guatemala, que van començar a moure fils perquè l’ex-militar fora jutjat en el seu propi país. Finalment, ho aconseguiren, i el 19 de març passat va començar el judici. “Tot el material que vam treballar perquè el cas es jutjara a Espanya ha servit per al judici de *Guate*. N’estem molt orgullosos”, explica Bernabeu.

en estrès posttraumàtic, Félix Kury. Ens vam fer amics i ell, que havia patit tota mena de penúries en la seua condició d’immigrant, em va insistir que havia de conèixer el CJ&A. En aquell moment, i a través dels meus clients, havia après molt sobre allò que havia succeït durant les dictadures llatinoamericanes. Escoltar les històries de la gent havia suposat per a mi un bany de realitat. El 1999, Félix em va presentar al director del CJ&A i m’hi vaig enrolar com a voluntària. Al cap de poc de temps, ja em van poder contractar.

—**Vau començar treballant en un cas d’Hondures i d’ací ja passàreu al cas de Monseñor Romero...**

—Sí, el cas d’Hondures —on vaig haver d’investigar el director de la intel·ligència militar— va servir per guanyar-me la confiança dels meus superiors.

Fou així que van posar a les meues mans dos casos que tenien apartat des de principis dels noranta i que ningú havia aconseguit desencallar. El primer fou el cas de l’assassinat de Monseñor Romero, al Salvador, a qui havien assassinat mentre deia missa un diumenge. La clau va estar en el fet que vam aconseguir contactar el conductor que va dur l’assassí a la capella on hi havia Monseñor Romero. El vam contactar gràcies a un comentari sense importància d’un militar salvadoreny a qui vaig entrevistar, que em va fer pensar que aquell conductor podia estar en el programa de protecció dels Estats Units. I sí, fou així que el trobarem i vam poder reobrir el cas. Són aquest tipus de miracles els que en moltes ocasions ens permeten resoldre els casos.

L’altre cas que van posar a les meues mans fou contra un ministre de l’interior salvadoreny. Fou un cas molt ric des del punt de vista jurídic i tècnic i va tenir molta repercussió mediàtica.

Després he dut casos de la caravana de la mort de Pinochet; dos casos de massacres al Perú sota la presidència d’Adán García (els vaig dur mentre aquest era president, la qual cosa va resultar un poc provocativa); vaig participar també en el cas de Fujimori...

—**L’últim cas que us ha reportat repercussió mediàtica és el judici al dictador guatemalenc Ríos Montt. Després de tants anys treballant en el tema i coneixent víctimes, com fou trobar-se’l cara a cara en el judici...**

—És un paio horripilant. A pesar de tenir 76 anys, és un home ben plantat, sempre amb l’esquena recta, ben elegant. És un militar en el ple sentit de la paraula. Però més enllà de l’aspecte físic, el que em va posar els pèls de punta fou escoltar-lo: l’absoluta falta de remordiment, després de sentir els testimonis de 101 persones explicant les coses més horribles... A mi, el nivell d’horror de Guatemala a voltes em supera. Perquè en tot aquest genocidi hi ha un component racista molt i molt fort que explica la crueltat amb què van actuar. A Guatemala van matar la gent com si foren una plaga de rates. Per a ell, allò es va fer perquè s’havia de fer. I ho tornaria a fer, com ell mateixa va dir.

—**Amb la condemna a Ríos Montt n’hi ha prou? Per què el seu man-**

dat fou la culminació d’un procés històric d’exclusió, de racisme... Tot aquell període es pot jutjar d’alguna manera?

—En el judici ells començaren dient que no van matar ningú. Després van anar variant la seua posició fins a acceptar que, efectivament, havien matat gent de forma massiva. Ara bé, el que no són capaços d’acceptar és que allò siga considerat un genocidi. Era una situació realment esquizofrènica.

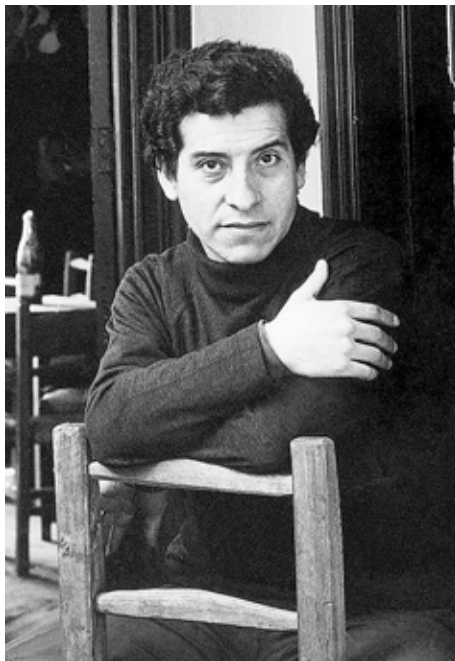
Del que em vaig adonar en el judici és que en l’arrel de tot aquest cas hi havia el fet que aquell exèrcit, els comandaments del qual eren majoritàriament criolls, no volia pagar el deute històric. En l’exèrcit hi ha indígenes, però són els soldats rasos. Acceptar que aquest exèrcit va actuar com va actuar per simple racisme és reconèixer un pecat que es funda en 1492: la creença segons la qual l’indi és gandul, brut... i cal matar-lo. En aquesta manera de pensar, els espanyols tenim una responsabilitat històrica que hauríem d’acceptar. Al capdavant, nosaltres som els causants dels danys inicials. Els espanyols que s’ofenen quan els ho recorden em semblen idiotes! Hem de ser triplement curosos pel que fa a la nostra actitud envers Hispanoamèrica.

—**Deu dies després de ser condemnat a 80 anys de presó per genocidi, el Tribunal Constitucional guatemalenc va anul·lar la condemna i el judici tornarà a celebrar-se. S’ha llançat per la borda la vostra feina?**

—En absolut. La suspensió de la sentència no significa res per a mi, sobretot perquè ve d’una cort corrupta, en decadència i sotmesa a moltes pressions de l’*establishment*. Més enllà de com acabe el judici, estic convençuda que la primera sentència condemnatòria ha canviat *Guate* [és així com s’hi refereix Bernabeu] per sempre més.

Per això jo crec en el simbolisme d’aquest judici, perquè en aquesta ma-

“Si no pots doblegar la llei per allargar la mà a qui ho necessita, no serveix per a res”

Una salvadorenca porta un retrat de monsenyor Romero, assassinat el març de 1980 durant un ofici religiós. A la dreta, foto sense datar de Víctor Jara, el cantautor xilè mort el setembre de 1973.

tèria hi ha un canvi de perspectiva molt fort. Havent aconseguit això, m'és igual com siga el sentit de la sentència. Aquest canvi és absolutament irreversible. Aquest judici, crec, canvia *Guate* per sempre més perquè, per primera volta, s'ha reconegut les víctimes.

—En el cas de Ríos Montt, però també en altres anteriors, heu apuntat molt alt. No heu temut mai per la vostra integritat física?

—Doncs sí. Les primeres voltes que he sentit por ha sigut a Guatemala i el Salvador. Però realment els qui corren més perill són les persones que estan sobre el terreny: religiosos, advocats nadius... Són ells els que estan exposats. Jo sempre treballo amb ells, perquè sempre he fugit d'actituds *gringues* i imperialistes. Crec que part de l'èxit que he obtingut al llarg de la meua carrera és pel fet d'haver treballat sempre amb els nacionals. Aquest mètode de treball obliga a invertir-hi més temps, però amb el pas dels anys m'he adonat que aquest temps de més serveix *a posteriori* per a altres casos.

—Hem vist Slobodan Milosevic i a Ratko Mladic seure davant el Tribunal de l'Haia; Pinochet, jutjat; Fujimori, condemnat a 25 anys de presó; Videla, Duvalier... Fa la sensació que, en aquest camp, la humanitat avança...

—Mai no s'avança amb la rapidesa suficient. Alhora que es jutgen antics genocidis, apareixen nous conflictes i nous nivells de violència. Fa la sensació que els avanços en un camp compensen els retrocessos en l'altre. Però, en tot cas, crec que en matèria de dret internacional s'ha avançat molt. Hi ha un sentit de la justícia universal i crec que això, amb les seues mancances, és del tot imparable. Crec que som al principi d'alguna cosa nova. Cal que estiguem al costat dels advocats hispanoamericans perquè del seu èxit depèn que puguem perseguir la barbàrie a llocs com Camerun, Somàlia o Etiòpia. Crec que en els pròxims anys sí que hi haurà líders de moltes instàncies que s'hi pensaran bé abans d'ordenar matances. Això, això només, ja és tota una fita.

—Compteu amb els instruments legals suficients per exercir aquesta espècie de dret universal?

—Jo crec que sí, hi ha hagut una espècie d'evolució interpretativa i hi ha cada volta més jurisprudència. Potser el que es troba a faltar, a hores d'ara, és més perícia professional. Cal que jutges i advocats se senten còmodes amb aquests conceptes. Falta pràctica, però se n'anirà adquirint a mesura que es treballo.

—El 2009, el govern de Rodríguez Zapatero va promoure a Espanya la reforma de l'article 23.4 de la llei orgànica del poder judicial, la qual cosa suposa limitar la capacitat de treballar en casos internacionals. Què us va semblar aquella decisió?

—Allò fou una puntada de peu al cul. Hi havia en l'ambient la sensació que el que estava fent Espanya era excessiu, que estava convertint-se en una mena de tribunal semiinternacional... Si s'aprova aquesta reforma és perquè així el govern d'Espanya s'evita problemes amb altres països que consideren vulnerades les seues... Fou vulgar i pròxim a la il·legalitat. El Tribunal Suprem ja ha emès dues sentències que són contràries a la reforma de l'article 23.4. Sóc de l'opinió que, si aconseguim una tercera sentència, podrem revertir aquesta reforma fàcilment. Tant de bo apareguen nous casos que generen jurisprudència i puguem continuar lluitant contra la impunitat.

—Què us sembla que mentrestant a Espanya no es jutgen els crims del franquisme?

—Em sembla una barbaritat. És absolutament ridícul. Portem un temps en què Hispanoamèrica està donant lliçons molt bones, un fenomen al qual han contribuït decididament la justícia espanyola per part dels col·legues de l'Audiència Nacional. A Argentina, per exemple, han revocat les lleis d'amnistia, han demanat disculpes... Nosaltres tenim una llei de memòria històrica molt raquítica que no pot deixar satisfetes les víctimes. Crec que estem fent el ridícul, però a banda estem negant també l'evolució històrica i la consolidació democràtica. La salut de la democràcia no pot ser bona si s'ignora el passat. Una part de tot el que ens passa en aquests moments ve d'ací. El que passa és que tot va quedar cobert amb la coartada que estàvem al sud d'Europa i una transició que només ho fou a mitges. No es va aclarir ni depurar res de res. Tots els poders recalcitrants que havien estat durant 40 anys continuen en el mateix lloc. Quin tipus de transició és aquesta? Em sembla un error que aquests casos no es duguen a judici i s'esclarisquen responsabilitats. Crec que fer aquesta tasca podria rentar-li la cara, a Espanya.

Violeta Tena